

Dochters van 50 (1995)

Sieth Delhaas

Dominicaans Activiteiten Centrum - Huissen 11 en 12 mei 1995

Inleiding

‘Het baren en grootbrengen van een kind is beantwoorden aan de patriarchale, fysiologische definitie van vrouwelijkheid. Maar evenzeer kan het betekenen dat je je eigen lichaam en emoties op een sterke manier ervaart.’

Dit citaat uit het boek van de Amerikaanse dichteres Adrienne Rich (Uit: Vrouwen geboren, uitgeverij Sara 1979) geeft naar mijn idee precies weer waar het in het conflict tussen moeders en dochters om gaat. Rich wijst in dit citaat:

- a) op de maatschappelijk-historische situatie waarin vrouwen zich de eeuwen door hebben bevonden. Namelijk een situatie die door de tijd telkens verandert, maar die tegelijkertijd be-heerst blijft door regels/wetten ingesteld door mannen;
- b) op de lichamelijke en geestelijke omstandigheden van vrouwen die zwangerschap, moederschap, verzorging en opvoeding van het kind met zich brengen.

Het blijkt, dat de verhouding tussen moeders en zonen, en moeders en dochters anders wordt bekeken en - daardoor? - ook anders verlopen.

Tijdens de voorbereidingen op en het lezen over dit thema, kreeg ik sterk de indruk dat rondom de verhouding moeders/dochters een mythevorming dreigt te ontstaan. zoals ook het geval is bij het Oedipuscomplex.

Het Oedipuscomplex is gebaseerd op een mythe over een Griekse koningszoon, die door tussenkomst van een orakelspreuk en zonder dat hij daaraan schuldig is, met zijn moeder trouwde. In de psychiatrie staat het Oedipuscomplex voor iemand die in een te sterke mate geestelijk afhankelijk is van zijn moeder. De oorzaak hiervan zou liggen in het feit dat in de jeugd van iedere man in het onderbewuste een erotische liefde voor de moeder aanwezig zou zijn.

Het gevaar van zo'n mythevorming is, dat deze als vaststaand en onveranderlijk gegeven wordt geaccepteerd. Het risico is dat door deze aanname niet meer wordt gekeken naar mogelijke andere oorzaken van het complex of de conflictsituatie.

Ik wil tijdens deze lezing proberen aan te tonen dat voor de conflictsituatie moeders/dochters:

- a) in het algemeen andere motieven aan te dragen zijn;
- b) dat juist onze tijd, met name de generatie waarin ‘dochters van 50’ - ruim genomen -, zitten, een specifieke bron is voor conflicten tussen moeders en dochters.

Mary Michon

Mary Michon (* 1939), programmamaakster bij Ikon-televisie - daarvoor was ze actrice - heeft tussen 1975 en nu twee boekjes geschreven over de relatie tot haar moeder. Het eerste

boekje schreef ze in 1974 samen met haar moeder. De vrouwen schreven dit om elkaars leven beter te leren kennen. Twee generaties vrouwen die opgroeien in een heel verschillende tijd, maar die elkaar zeer na staan en elkaar proberen te begrijpen. Michon zegt: 'We wilden niet alles met de mantel der liefde bedekken, maar juist laten zien dat je ondanks de verschillen open en respectvol met elkaar kunt omgaan.' Als haar moeder is overleden komt ze tot de conclusie dat zij en haar moeder er helemaal niet in zijn geslaagd om liefde- en respectvol met elkaar om te gaan. Integendeel, de laatste twintig jaar dat haar moeder leefde, beschrijft Michon als een haat-liefdeverhouding 'tot de dood ons scheidde'. En uiteindelijk moest Michon in therapie.

Ze geeft in het interview in *Opzij* (oktober 1994), dat ter gelegenheid van de heruitgave van dit boek ('Zou ik niet mijn moeder eren, Ach, wat deed zij niet voor mij') wordt gehouden, enkele oorzaken daarvan aan. Maar het 'iets' in de relatie tussen haar en haar moeder, dat ze lang niet kon vatten, vindt ze in een citaat van de psychoanalytica Alberstadt-Freud. '... ik begreep ook dat ik voor mijn moeder iets heb moeten opvullen en aanvullen wat zij gemist had. Mijn grootmoeder, ook een zeer dominante vrouw, heeft mijn moeder belast met háár huwelijksproblemen en frustraties. Net zoals mijn moeder op haar beurt dromen en verwachtingen had die ik moest zien te vervullen. Zo houdt de ene generatie vrouwen de volgende gevangen in illusies: bijna mythische opvattingen over hoe moeders met dochters behoren om te gaan.'

Even verder zegt ze in het *Opzij*-interview waar het gaat om haar televisieprogramma *Prima Donna*, dat ze met een aantal jonge televisiemaaksters heeft geproduceerd: 'Het gekke is dat ik bij het samenwerken met de vrouwen van 'Prima Donna' ook heel duidelijk voelde dat ik van een andere generatie ben (...). Ze zeggen terwijl we zitten te monteren: goh, Mary, jij hebt geen kinderen he? Is dat de prijs die je hebt moeten betalen om je helemaal te wijden aan dit vak? Ik zei: 'ja, ik denk het wel.' (...) Ik had het zo leuk gevonden als ik mijn moeder had kunnen laten delen in mijn twijfels en inzichten. Als ze me gesteund had in mijn werk, mijn keuzen, maar dan hadden we, om met de dichter te spreken: 'te veel dromen uit elkaars vel moeten trekken.' Er was te weinig vertrouwen om dat aan te durven.'

Op het moment dat Michon antwoord geeft op de vraag over het niet hebben van kinderen en dat dat misschien de tol is die ze moet betalen voor de uitoefening van haar vak, raakt ze naar mijn idee even de oorzaak aan die Adrienne Rich noemt in haar citaat namelijk: dat baren en grootbrengen van een kind is, beantwoorden aan de patriarchale, fysiologisch definitie van vrouwelijkheid. Maar tegelijkertijd schiet ze weer terug in wat ze daarvoor zei: 'Zo houdt de ene generatie vrouwen de volgende generatie gevangen in illusies.'

Het zijn bijna mythische opvattingen over hoe moeders met dochters behoren om te gaan. Mijn bezwaar tegen Michon 's analyse is, dat zij toch de 'schuld', om dat zware woord te gebruiken, houdt op de rol die de generaties vrouwen spelen. Zij komt er niet werkelijk toe om de oorzaak van de houding van haar grootmoeder en moeder - en ook van haar eigen rol daarin - te zoeken bij de patriarchale context van ons leven en onze samenleving.

Adrienne Rich

Adrienne Rich zoekt in haar boek, dat de geschiedenis van het moederschap beschrijft, die ze tegelijkertijd analyseert, naar de ware oorzaken daarvan. In het voorwoord zegt Rich: ‘dat wij meer weten van de lucht die we inademen en van de zeeën die we bevaren, dan van de aard en de betekenis van het moederschap.’

Kennelijk is het zo, dat de betekenis van het moederschap nooit een thema is geweest voor mannen om te onderzoeken. Daarom is het niet verwonderlijk, dat in het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* zoveel geschreven is over onderzoek naar het moederschap. De laatste vijftien jaar dat vrouwenstudies worden beoefend, wordt eindelijk ook onderzoek gedaan naar het wezen van het moederschap.

Voor die tijd is er zeker ook van alles over moederschap gezegd en geschreven. Maar toen werd het moederschap of de vrouw waarover het ging als probleem, ja zelfs als patiënt soms, gezien. Mannen, geleerden, artsen, politici zeiden iets over moeders of het moederschap. Vrouwen zelf hebben dit gegeven tot voor kort nooit kunnen onderzoeken of problematiseren vanuit hun vrouw-zijn. Of, zoals wij dit in deze cursus doen, vanuit ons dochter-zijn vanuit een bepaalde positie. In de traditionele manier van kijken naar het moederschap is het volgende gebeurd: de status of positie van de vrouw is eraan vastgekoppeld. Haar hele identiteit kun je wel zeggen. Een vrouw werd voortbrengster van kinderen en precies dat werd de belangrijkste functie van haar bestaan. Het doel van haar bestaan. Woorden als ‘onvruchtbaar’, ‘kinderloos’ werden gebruikt om haar identiteit uit te wissen. Kreeg een vrouw geen kinderen als ze getrouwd was, dan was ze niets. Trouwde een vrouw in het geheel niet, dan werd ze nooit iets, zelfs niet de vrouw-van.

Moeder-zijn

Heeft de moeder eenmaal een kind, dan eist dat een voortdurende aanwezigheid van de moeder. De rol van de vader beperkt zich tot het verwekken, het afgeven van het sperma. De moeder draagt het kind niet alleen negen maanden, maar ook de jaren daarna is haar lijfelijke aanwezigheid vereist om het kind op te voeden. Rich stelt dat het dragen van het kind en het baren een lichamelijk en geestelijk inwijdingsritueel vergt. Het opvoeden kent de vrouw niet ‘van nature’, zoals zo vaak wordt aangenomen. Het opvoeden moet de vrouw zelf ook leren. En wie zal haar dat leren?

De rol van de vader en de moeder verschillen niet alleen in het lichamelijk en geestelijk aandeel in het verwekken en baren. Het kind, in dit geval houden we het op de dochter, krijgt door de verschillende rol van de ouders ook een andere kijk op, band met de verschillende ouders. Een man, zegt Rich, kan een kind maken in hartstocht of zelfs door verkrachting, en dan zo maar verdwijnen. Hij hoeft het kind of de moeder in dat geval nooit meer te zien. Hij hoeft zelfs nooit meer een gedachte aan het kind of de moeder te wijden. Die handelingen van de vader betekenen voor de moeder een reeks ingrijpende sociale veranderingen en keuzes bijvoorbeeld met het oog op abortus, zelfdoding, verlating van het kind, kindermoord, het opvoeden ten aanzien van een als ‘bastaard’ gebrandmerkt kind, het onderschuiven van het kind in een volgend huwelijk, het kind alleen opvoeden en het altijd buiten de wet vallen.

Welke keuze de moeder ook maakt: haar lichaam heeft onherroepelijke veranderingen ondergaan, haar geest zal nooit meer dezelfde zijn.

Dat geldt ook voor de meest optimale omstandigheden als moeder. Haar toekomst als vrouw en als mens is voor altijd door deze gebeurtenis bepaald. Voor de vader geldt dit alles helemaal niet. Ik zeg dit nu om de zaak scherp te stellen heel zwart-wit

Nu wil nog even terug naar de rol die de verschillende ouders spelen in het leven van de dochter. Vaders herinneren we ons vaak van bepaalde taferelen: van uitstapjes, schaatsen leren, uitzonderlijke gebeurtenissen. Herinneringen aan onze vaders - en dan spreek ik echt over onze generatie - dat ze ons geduldig verpleegden, voor ons kookten, of dat ze de alledaagse taken van verschonen en eten geven op zich namen, herinneren we ons zelden. Het blijven meer de uitzonderlijke taferelen waarvan de beelden in ons achterblijven. Moeders daarentegen zorgden voor de voortgang van het levens-proces. De alledaagse dingen, het ritme. Daarin zorgde ze voor de stabiliteit. Maar tegelijkertijd herinneren we ons van haar, juist door die alledaagse verzorging, ook de afkeuringen en afwijzingen. Michon geeft dat heel scherp aan in haar interview: 'Ze kon straffen hoor. Het was een heel punitief vrouwtje. (Isic) Als ze vroeg: hoe vind je m'n rokje, moest ik eerst tot tien tellen. (...) mam, lichtblauw, is dat niet een beetje te jeugdig voor u. Nou jaaaah, dat was heel erg. Dagen heeft ze niet tegen me gesproken. Ze was een klein potentaatje.'

Rich maakt in haar boek het onderscheid tussen:

- a) de potentiële relatie van elke vrouw tot haar vermogen om leven voort te brengen, en
- b) en het instituut dat tot doel heeft dit vermogen - en alle vrouwen - in de macht te houden van mannen.

Want, - en dat heb ik nog niet eerder zo duidelijk gezegd, maar dat bedoel ik wel met de patriarchale context waarin we leven:

- het instituut van het moederschap is de hoeksteen van de meest uiteenlopende sociale en politieke systemen.

Juist dit instituut van het moederschap, dat ondergebracht is in een ander instituut, dat van het gezin, heeft meer dan de helft van de mensheid - de vrouwen zijn in de meerderheid - de beslissing over het eigen leven ontnomen. Maar tegelijkertijd ook: door het instituut van het moederschap zo zwaar te belasten is het voor vaders ook schadelijk geworden.

Rich zegt: door deze overbelasting van het moederschap, heeft het vaders ook de mogelijkheid ontnomen om enige authentieke betekenis aan het vaderschap te geven. Dit instituut van het moederschap heeft een kloof geschapen tussen het persoonlijke en het openbare leven.

Eerder gaf ik aan, dat juist in onze tijd, waarin de tweede feministische golf zich heeft afgespeeld, er een breuk ontstaat in het instituut moederschap. Kritische vrouwen zijn, juist vanaf de zestiger en zeventiger jaren ook dit instituut onder kritiek gaan stellen. Daardoor zijn vrouwen heel bewust gaan kijken naar hun eigen rol als moeder - wij als dochters - en hebben al of niet veranderingen aangebracht in ons leven. Anderzijds heeft die generatie daar een geweldige strijd voor moeten leveren. Offers moeten brengen ook.

- Denk aan de geweldige overbelasting: huis, man, kinderen, baan waar vele vrouwen, ook generaties na ons onder gebukt gaan;

- De onzekerheid voor zichzelf die dit meebracht. Het veroveren van de nieuwe rol;
- De strijd met de maatschappij, met de eigen partner, met de omgeving, die ze moest aangaan om die nieuwe positie te veroveren.

Rich zegt bijvoorbeeld over zichzelf over de jaren zestig, toen ze haar kinderen had gekregen, over die tijd heeft ze een dagboek bijgehouden, dagboekantekening maart 1966: 'Misschien ben je een monster - een antivrouw -, een gedrevene, die ook haar toevlucht niet kan zoeken bij de normale (sic) en bevredigende gevoelens van liefde, moederschap, plezier in anderen...' Let wel Rich was toen al dichteres, had al gepubliceerd, wilde enerzijds dichten, zag anderzijds dat haar dichten absoluut niet meer ging. Alles in het leven was banaal geworden. Over die periode zegt ze, als ze eind zeventiger jaren haar boek schrijft, dat, wat ze toen als moeder van zichzelf verwachtte, haar bevrediging zou moeten schenken, terwijl het dat niet deed, dat dat klakkeloze vooronderstellingen waren. Het moederschap en over het moederschap. Die klakkeloze vooronderstellingen over het moederschap verwachten dat een 'natuurlijke' moeder iemand zonder identiteit is. Dus iemand zonder eigen verlangens. Bijvoorbeeld, als ik kijk naar mijn eigen onvrede in die tijd, mijn eigen woede op mijn huis dat elke keer weer gepoetst moest worden, wat ik ook punctueel deed omdat ik niet in rommel kan leven, gaf me een enorme woede juist op vrijdag omdat ik het schoonmaakprogramma van mijn moeder op vrijdag precies had overgenomen. Het heeft me jaren gekost om daar achter te komen. Pas toen mijn kinderen hun eigen taken overnamen en ik het gevoel had dat het niet meer vanzelfsprekend was dat ik dit allemaal op moest knappen, kon ik daar vrede mee krijgen.

Bij Rich richtte die onvrede zich vooral op de kinderen: haar woede over de klakkeloze vooronderstelling dat ze haar levensritme moest aanpassen aan het leven van de kleine kinderen om zich heen. Dat het vanzelfsprekend scheen te zijn, dat moeders en kinderen samen in huis zijn opgesloten en afgesloten van het leven zoals dat zich in de buitenwereld voltrekt. Ze zegt: 'en dat moederliefde letterlijk zelfopoffering vergt: dat moeders en kinderen (daarom) de 'oorzaak' zijn van elkaars onbehagen.' (pagina 25).

Rich is, door de breuk in de traditie van haar tijd in staat om te constateren: 'altijd mijn eigen behoeften te moeten afwegen tegen die van het kind, en altijd zelf te verliezen. Ik zou veel beter van ze kunnen houden, bleef ik mezelf voorhouden, na zelfs maar een kwartiertje alleen voor mezelf, een beetje rust, afstand van de kinderen. Een paar minuten! (...) Net als zoveel andere vrouwen wachtte ik met ongeduld op het moment dat hun vader thuiskwam uit zijn werk. Twee uur lang kon de kring die om moeder en kinderen heen was getrokken dan tenminste wat losser worden, kon de intensiteit tussen ons wat afnemen omdat er nog een volwassene in huis was.'

Rich leeft in de zestiger jaren al in een situatie dat het bespreekbaar is dat mannen zorg delen, want ze ziet het thuis komen van de vader van de kinderen even als een verlossing. Ze verkeert in een academisch milieu. Haar man heeft een baan op de universiteit en zelf heeft ze ook gestudeerd.

Onze moeders

Omdat wij als 'dochter van 50' in dat breuktijdperk leven en ons in elk geval bewust zijn geworden van wat er ons in het moederschap dwars zit, wil ik vooral kijken naar de positie van onze moeders. Zij leefden in een tijd, dat ze niet eens de gedachte aan persoonlijke

wensen naast of in plaats van het moederschap bij zichzelf durfden toestaan. Dat leverde hen gelijk een groot schuldgevoel op van een slechte-moeder-zijn. Laat staan, dat onze moeders dit soort gedachten durfden uitspreken. Zij moesten dus de gevoelens van onbehagen, die ze absoluut niet thuis konden brengen op een andere manier uiten. Hierover zijn genoeg geschiedenissen bekend: de histerie, het veelvuldig flauwvallen, migraine en allerlei ernstige en minder ernstige ziektes zijn daar zeker uitingen van geweest. Mannelijke artsen moesten daarover een oordeel vellen en kwamen tot allerlei conclusies die de mythevorming over vrouwen nog vergrootten. Daarvoor behoeven we alleen maar bij de ziekteverslagen van Freud te rade te gaan. In die zin zijn de verlangens van onze moeders naar een levensinvulling - als ze zich daar al van bewust waren - even verschillend als er moeders zijn. Maar ik vermoed, dat juist wij in onze tijd stoten op het conflict tussen moeders en dochters, omdat onze moeders tot de eerste generatie vrouwen behoorden, die opgesloten werden in het huis. Immers zij waren de vrouwen die opgroeiden in de tijd dat de industrialisatie in ons land de rolverdeling tussen mannen en vrouwen definitief maakten. Denk aan de wetgeving van 1926, waarin wordt vastgelegd dat de man officieel kostwinner is en dat aan hem een gezinsinkomen wordt uitbetaald, dat gebaseerd is op vier personen: man, vrouw en twee kinderen.

Al in 1838 was de ideologie van het gehuwd samenleven van man en vrouw vastgelegd in de huwelijkswetgeving. Deze gaat er van uit dat de man een onderhoudsplicht heeft tegenover zijn vrouw.

In de lage sociale klassen bleef de vrouw werken. Alleen de hoge sociale klassen konden het zich permitteren dat de vrouw thuis bleef, en het meisje - zie Henriette Roland Holst in haar autobiografie -, bleef thuis wachten tot er een man voor haar kwam. Ik vermoed dus ook, en dat zouden wij onze moeders als ze nog leven ook kunnen vragen, dat zij mogelijk toch hun eigen verlangens en verwachtingen hebben gehad over een beroepsleven, maar die wellicht nooit hebben kunnen uitspreken, laat staan realiseren. En waar dat wel voor een

tijdje kon, als er nog geen man in zicht was, maakte het huwelijk een eind aan die idealen. Want in de twintiger jaren werd de man immers kostwinner en de vrouw werd ontslagen op het moment dat ze huwde en/of kinderen kreeg. Daarmee is de cirkel voor een gehuwde vrouw onafwendbaar gesloten. Die situatie heeft wettelijk tot in de jaren zeventig voortgeduurd. Tegelijkertijd zien we dat onze moeders vaak/soms zelf een opleiding hadden gehad en daar dus helemaal niets meer mee konden. Zij hadden hun capaciteiten ontdekt en die werden afgesneden. Welke frustraties brengt dit met zich mee? Michon vertelt over haar moeder: 'Ik denk (...) dat ze ook teleurgesteld was over de manier waarop haar leven haar door de vingers glipte. Toen ze jong was kreeg ze zang- en pianolessen; misschien had ze daarin verder willen gaan. Ze zuchtte wel eens: dat mocht niet van je vader, of: dat deden vrouwen in mijn tijd niet.'

Rich vertelt over haar moeder: ‘Voor haar huwelijk had ze jarenlang serieus gestudeerd voor concertpianiste en componiste. Ze had een studiebeurs gewonnen, waarmee ze kon studeren en door les te geven aan een meisjesschool had ze geld verdiend om verder te studeren in New York, Parijs en Wenen.(...) Na een tienjarige verloving trouwde zij met mijn vader, die zich begon te vestigen in de academische geneeskunde. Toen ze eenmaal getrouwd was, gaf ze de mogelijkheid om carrière te maken als concertpianiste op. (...) Mijn vader was briljant, ambitieus en bezeten van zijn eigen streven, en hij ging ervan uit, dat zij haar leven zou opgeven voor het zijne. Zij zou zijn huishouden bestieren met de vormelijkheid en de gratie die de vrouw van een medisch hoogleraar paste, al was er dan weinig huishoud-geld.’ Tegelijkertijd, vertelt Rich, werd haar moeder geplaagd of ze het als moeder wel goed deed, omdat haar vader als medicus een strikt programma had opgemaakt hoe zijn kinderen moesten worden opgevoed. Een programma dat haar moeder moest uitvoeren.

In het hoofdstuk over moeder- en dochterschap gaat Rich in op de hevige emotionele strijd die ze gevoerd heeft met haar moeder, omdat ze altijd het gevoel had gehad, dat haar moeder haar vader verkoos boven haar en dat ze haar dochter had opgeofferd aan zijn behoeften en theorieën. Later ontdekte Rich, dat in al die strijd en emoties bij haar moeder schuldgevoelens een grote rol speelden. Precies die schuldgevoelens die voortkwamen uit de eisen die de vader en de patriarchale maatschappij aan haar stelden. Daar lag dus in feite de oorzaak van het conflict tussen de moeder en de dochter.

Vrouwenstudies

Hoe komt het dat wij in onze generatie pas het conflict moeder/dochter aan de orde durven/kunnen stellen? Hoe komt het dat moederschap voor onze moeders, en als we eerlijk zijn, zelfs voor ons nog, een vanzelfsprekende zaak was toen wij trouwden? Pas de generatie na ons heeft het moederschap ter discussie gesteld. Kiezen voor laat kinderen krijgen, moederschap afwegen tegen carrière maken, geheel afzien van kinderen. Tegelijkertijd zien we, dat op het moment dat het moederschap door de vrouw zelf ter discussie wordt gesteld, er allerlei technologische voortplantingstechnieken worden ontwikkeld. Ik ga daar verder niet op in, maar het is iets om vast te houden en eventueel later op terug te komen in de discussie.

In het tijdschrift voor Vrouwenstudies van 1981 (Eeuwke Sijses, pag. 417) stelt de schrijfster dat binnen de eerste feministische golf -opkomst tweede helft 19e eeuw tot het verkrijgen van het Vrouwenkiesrecht in Nederland in 1919 -, op het eerste gezicht de belangstelling voor het moederschap gering is. Deze eerste golf gaat vooral om vrouwenkiesrecht en vrouwenarbeid. Moederschap was in die tijd nog een vanzelfsprekende zaak.

Onderzoek heeft de auteur gedaan naar de periode tussen 1900 en 1919. In literatuur voor die tijd was er weinig over te vinden. In de tijdschriften van de diverse feministische groeperingen komt het moederschap als volgt aan de orde. Belangrijk te weten is dat voor 1914 er wel stukjes verschenen over dit onderwerp, maar vrede en kiesrecht drukten dit thema nadien volkomen weg. De artikelen die nog aan dat thema werden gewijd gingen over opvoeding, of stelden het ‘baren van kanonnenvlees’ ter discussie (1^e WO).

Bij het streven naar veranderingen door en voor vrouwen werd uitgegaan van hun positie als moeder. Vrouwen werden ook steeds op die hoedanigheid aangesproken. In de *Proletarische Vrouw* bijvoorbeeld werd het streven naar een socialistische maatschappij juist in het belang

van de kinderen naar voren gebracht. Als er al gesproken werd over het kiezen met betrekking tot het moederschap, dan ging het over het aantal kinderen. Maar ook dat was in de samenleving van toen niet algemeen geaccepteerd. Beperking van het kindertal werd vooral gezocht in het gezin en de gezondheid van de kinderen. Vaders bleven wat betreft verzorging van de kinderen buiten de discussie. In alle tijdschriften werd geschreven over het werken van gehuwde vrouwen, waarbij men opkwam voor het recht van arbeid en arbeidsbeschermende maatregelen. (Let wel: christelijke vrouwen stonden geheel buiten de feministische golf. En let wel: het kostwinnersprincipe is van 1926).

Mythe van de moederliefde

Een boek dat in Frankrijk al in 1980 verscheen en in 1983 in het Nederlands werd vertaald, is *De mythe van de moederliefde* van de Franse sociologe en filosofe Elisabeth Badinter. Zij was precies vorig jaar precies een 'dochter van 50'. Dus wij hebben veel aan wat ze schrijft. Ik heb het zelf al weer lang geleden gelezen en ik vind het een van de boeiendste boeken die ik ooit gelezen heb. Juist omdat het zoveel mythes en drogredenen over het moederschap onderuit haalt.

Het boek heeft heel uiteenlopende reacties gekregen omdat juist moederschap nog steeds zo'n gevoelig onderwerp is. Niet zomaar om het emotionele, maar vooral omdat het, zoals ik eerder zij, een instituut is waar zich de meest uiteenlopende politieke en religieuze ideologieën mee bemoeid hebben en nog steeds mee bemoeien. Omdat het met het gezin tot de kern van de samenleving behoort.

Badinter stelt de vraag: is moederliefde een aangeboren eigenschap, die verankerd ligt in de zogenaamde vrouwelijke natuur? In een temperamentvol betoog maakt Badinter duidelijk dat moederliefde een vrij jong product is van de beschavingsgeschiedenis. Vanuit historische, filosofische en literaire bronnen toont zij aan hoezeer dit gevoel, namelijk de moederliefde, door allerlei culturele en maatschappelijke factoren is beïnvloed. In dit boek wordt een vaak schokkend relaas gegeven van vier eeuwen strijd van de vrouw, met het kind als inzet. En natuurlijk zien we hierin weer die patriarchale achtergrond en context verschijnen.

Ik geef een klein voorbeeld uit de periode van de zeventiende eeuw in Frankrijk. In die tijd ontwikkelen zich in de Franse salons van de dames heel eigen ideeën over het eigen lichaam, de liefde en het huwelijk. Hoewel deze dames de *precieuses* genoemd, zich vooral aan het intellect wilden wijden, vijandig stonden tegenover huwelijk en moederschap, zweren ze de liefde niet af, maar willen die ontdoen van de zinnelijke lusten. Hun kunst bestaat er in zich wel te laten begeren, maar niet te laten bezitten. De verlichting heeft een generatie vrouwen opgeleverd, die de voorkeur gaven aan intellectuele ontwikkeling boven het hebben van kinderen.

Madame du Chatelet, de minnares van Voltaire, vertegenwoordigt deze generatie vrouwen, maar ze is tegelijker-tijd degene die het einde van het tijdperk van deze geleerde vrouwen

markeert. Ze gaat geheel op in haar studie, en, schrijft Badinter, 'het is dan ook niet toevallig dat de dood van haar baby haar schijnbaar zo weinig verdriet doet...' Tegenover deze vrouw staat Madame d' Epinay, de grote vriendin van Rousseau, die een nieuw tijdperk van de geschiedenis van de vrouw inleidt. Zij laat de wetenschap over aan de mannen en eigent zich een nieuwe rol toe, die al lange tijd onbezet is gebleven: de moederrol. Zij publiceert over dit onderwerp en van alle kanten wordt haar lof toegezwaaid. We zitten dan midden 18e eeuw, even voor de Franse revolutie. Een anonieme schrijver prijst haar als 'het nieuwe type vrouw', de goede moeder en beticht andere vrouwen van een valse filosofie, waarmee ze de indruk wekken vrij te zijn van alle menselijk bindingen. Met deze lofprijzing is, zegt Badinter het startsein tot 'de nieuwe mode gegeven'. En met die nieuwe mode is precies bedoeld, waar wij ons conflict aan te danken hebben: de moeder-rol. Badinter geeft twee motieven aan vanuit haar historisch onderzoek, die vrouwen van oudsher hebben gebruikt, om niet voor haar kinderen te hoeven zorgen. Soms gebruikten ze die motieven openlijk, soms hielden ze ze verborgen:

- ze geven uit eigenbelang voorrang aan hun vrijheid en persoonlijke ontwikkeling;
- hun eigenliefde weerhoudt hen ervan hun waardigheid als vrouw binnen de grenzen van het moederschap te zoeken.

In de zeventiende en achttiende eeuw verloopt de opvoeding van het kind uit de burgerij of de aristocratie altijd volgens een zelfde ritueel: het kind wordt uitbesteed bij een min, keert daarna terug bij de ouders en vertrekt vervolgens naar het klooster of een pensionaat. Het woont op zijn hoogst vijf of zes jaar thuis, wat nog niet betekent dat het met zijn ouders samenleeft. Of het nu een kind is van de meester-koopman of de meester-handwerksman, van de magistraat of de adellijke hoveling, het kind leeft lange tijd in eenzaamheid, soms moet het de nodige zorg missen en vaak wordt het geestelijk en emotioneel aan zijn lot overgelaten.

Wie meer wil weten over de opvoeding door een min, waarvan in alle lagen van de bevolking gebruik werd gemaakt, moet dit boek besteld lezen. Ik geef een cijfer: In 1780 werden er in Parijs 21.000 baby's geboren, slechts duizend daarvan werden er thuis door een min gezoogd, de rest werd soms al enkele uren na de geboorte naar een min gestuurd. Soms in de stad, soms ook uren ver van huis en de moeder of beide ouders zagen het kind soms jaren niet. Harde verhalen? In onze ogen ja. Maar na de Franse revolutie gaan overheid en kerk zich met name met gezin en moederschap bemoeien - vooral in West Europa - en dat loopt tenslotte uit op de situatie waar wij in zitten. En als moederliefde een mythe is zoals Badinter beweert, is het conflict moeder/dochter misschien vanuit een ander invalshoek te zien.

Veranderend fenomeen

Trudy Knijn en Carla Verheijen deden in 1989 onderzoek naar het moederschap als veranderend fenomeen/verschijnsel tegen de achtergrond van veranderende waarden. De waarden zelfontplooiing en zelfstandigheid gaan een veel grotere rol spelen. De onderzoeksters constateren dat er de laatste dertig (sic) jaar verschuivingen zijn opgetreden in de beeldvorming over het moederschap. Maar al staan de genoemde waarden van zelfontplooiing en zelfstandigheid voorop, het blijkt dat de hoofdverantwoordelijkheid voor de verzorging van de kinderen nog altijd bij de moeder ligt.

In het onderzoek worden drie soorten moeders onderscheiden:

- individualistische moeders; wijd verspreid, meest in hogere en middel milieus. Zijn het meest ontevreden over hun leven als moeder. Veel gezondheidsklachten: één op de vijf moeders heeft serieuze fysieke en/of psychische klachten. Spanningen als gevolg van hun opvattingen over moederschap en de praktijk ervan. Sommigen passen wensen aan de omstandigheden aan.
- traditionele moeders. Klachten over slechte behuizing, onaangenaam werk en werkloosheid van de partner. Spanningen hangen samen met de klassenpositie.
- ambivalente moeders. Eén op de vijf ernstige klachten.

Conclusie van het onderzoek: Het huidige moederschap en met name de recente invulling ervan zijn problematisch te leven.

Heel aardig is een onderzoek uit 1990 dat de teksten bekijkt van de pedagoog Jan Ligthart (eeuwwisseling 19e/20e eeuw). Hij gaat in tegen de dan bestaande beelden over moederliefde als speciaal behorend bij de vrouw. Hij is heel enthousiast over moederliefde, maar schetst in zijn enthousiasme een heel ander type vrouw, dan de door de maatschappij vereiste. Hij wijst het stereotype van de moederlijk liefhebbende vrouw af. Hij beschrijft de liefde als een aandrift van alle wezens en vrouwelijkheid en moederliefde hebben dus geen speciale relatie. Maar Ligthart is in zijn tijd een uitzondering en volgens velen ging hij met zijn ideeën vaak over de schreef.

Als laatste verwijs ik nog naar een onderzoek van een sociologe naar de veranderende opvattingen over het moederschap binnen de katholieke zuil tussen 1945 en 1970. Daarin wordt het moederschap bestudeerd als een uitkomst (sic) van debatten die katholieke deskundigen als de arts, de zielzorger en de psychologische deskundige in genoemde periode onderling en met elkaar voeren. Na de oorlog zien zowel de arts als de priester zichzelf als deskundigen die geroepen zijn leiding te geven over het totale leven van de gelovige of patiënt. Bij hun adviezen baseren zij zich op de traditionele katholieke moraal. De psychologische deskundigen gaan daarin een eigen rol spelen.

De onderzoekster concludeert in het laatste hoofdstuk van het onderzoek: 'Er zijn weinig onderwerpen onbespreekbaar in die tijd. Of het nu gaat om onanie bij de puber, seks van de bejaarde of de psychoanalyse voor de priester. Zeker is er ook veel aandacht voor geboorteregeling en de opvoeding - onderwerpen die op de eerste plaats vrouwen aangaan. (...) Hoewel een en ander invloed heeft voor de invulling van het moederschap blijft een rechtstreekse bespreking van de consequenties voor de vrouw stelselmatig onbespreekbaar (...) In de jaren vijftig is het moederschap vanzelfsprekend en zijn veranderingen onbespreekbaar. Begin jaren zestig komt hierin verandering; er valt niet langer te ontkomen aan de vaststelling dat een affectieve opvoeding de moeder meer op de voorgrond plaatst. Het valt moeilijk vol te houden dat de menselijke ontplooiing die men zo belangrijk is gaan vinden, voor vrouwen simpelweg samenvalt met totale beschikbaarheid voor kinderen. (...) Maar zelfs in de jaren zestig is de aandacht voor het moederschap betrekkelijk. De jeugd eist de volle aandacht op en juist op het moment dat deskundigen constateren dat de inbreng van de moeder in de opvoeding van grote invloed is, kondigen zij de crisis van het vaderschap af en waarschuwen voor de overbeschermende moeder.' Pas de vrouwenbeweging problematiseert de plaats van het moederschap in het leven van vrouwen. Moederschap komt centraal te staan op de feministische agenda.

Dochters van vijftig: wij zijn hier niet voor niets bij elkaar. We zitten met een eeuwenlange erfenis. Want dochter-zijn heeft alles te maken met het moederschap. Een instituut dat door het patriarchaat is beheerd en beheerst, maar dat niet waard was om bestudeerd te worden op effecten op de moeder zelf.